

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1230>

Geliş Tarihi: 26.02.2018

Kabul Tarihi: 09.04.2018

OSMANLI DEVLETİ'NİN EŞKIYALIK FAALİYETLERİNİ ÖNLEMeye YÖNELİK ALDIĞI TEDBİRLER: HEMAVEND AŞİRETİ ÖRNEĞİ (1880-1916)

Fehminaz ÇABUK*

Öz

Osmanlı, devletin bekası için tebaasının can ve mal güvenliğini sağlamakla yükümlüydü. Osmanlı, asırlar boyunca asayiş ve huzurun temini için eşkıyalık hareketleri ile çeşitli politikalar uygulayarak mücadele etmiştir. 19. yüzyılda Süleymaniye-Kerkük sancaklarında aşiretler ve şeyhlerin güç mücadeleleri yüzünden asayişsizlik zuhur etmişti. Bölgedeki asayişsizliğin en büyük kaynağı ise cahil ve vahşi bir mizaca sahip Hemavendliler olmuştur. Osmanlı Hükümeti senelerce eşkıya Hemavend Aşiretini dizginlemeye çalışmış ve buna yönelik askeri, idari ve adli tedbirler almıştır. Hükümet, aldığı tedbirler neticesinde yakaladığı aşiret eşkijasını Divan-ı Harp'te yargılayarak eşkıyalık faaliyetlerini önlemeye çalışmıştır. Bu çalışmada, Hemavend Aşireti örneğinde Osmanlı'nın eşkıya faaliyetlerini önlemeye yönelik aldığı tedbirler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı, Hemavend Aşireti, Eşkıya, Kerkük, Süleymaniye.*

Measures Taken By The Ottoman State To Prevent Bandit Activities: Hemavend Tribe Example (1880-1916)

Abstract

The Ottoman was obliged to ensure the safety of the life and property of society for the state's future. Ottoman has struggled with banditry movement by applying various policies to ensure public order and peace for centuries. Unrest has occurred in the Suleymaniye-Kerkuk sanjaks due to the power struggles of tribes and sheiks in the

* Dr., Ağrı – Merkez.

nineteenth. The biggest source of your unemployment in the region is the Hemavend tribe, who are ignorant and savage. Ottoman Government tried to restrain the bandit Hemavend Tribe for years and took military, administrative and judicial measures against it. Government, has tried to prevent banditry activities tribal bandits whose caught in the wake of the measures taken that by judging in the Divan-ı Harp. In this study, with Hemavend Tribe sample have been examined the measures taken by the Ottomans to prevent bandit activities.

Keywords: *Osmanlı, Hemavend Tribe, Bandit, Kerkuk, Suleymaniye.*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin “*en uzun*” ve “*en zor*” yüzyılı diye nitelenen 19. yüzyılda meydana gelen olaylar aslında önceki yüzyıllarda da görülmüş, fakat en büyük ve kalıcı etkileri bu yüzyılda hissedilmiştir. Miri toprak düzenin bozulması, Fransız ihtilali ve sonrasında Osmanlı topraklarında filizlenmeye başlayan milliyetçilik hareketleri, Avusturya ve Rusya ile savaşlar ve toprak kayıpları, doğuda yüzyıllardır devam eden Osmanlı-İran arasındaki güç mücadelesi; Osmanlı idari yapısında doğu topraklarında uygulanan yönetim sistemlerinden biri olan hükümet ve yurtluk-ocaklık sisteminin bozulmaya başlaması ve buna yönelik devletin merkezileştirme siyaseti gereği olarak emirliklere son vermesiyle birlikte bu topraklarda baş gösteren aşiret eşkıyalıkları gibi sebeplerden ötürü göreceli olarak merkeze uzak Osmanlı topraklarında ciddi denilebilecek nitelikte asayiş olayları görülmeye başlamıştı.

Osmanlı Devleti'ne tabi konar-göçer aşiretler, yerleşik hayata geçmeyerek, yaylak-kışlak meseleleri, kendi aralarındaki husumetler, kaçakçılık, eşkıyalık yüzünden yerleşik ahaliye zarar verip devleti asırlar boyunca uğraştırmışlardı.¹ Devlet'in takip etmiş olduğu iskân siyaseti gereği aşiretler yerleşik hayata geçmeye teşvik edilmişti. Fakat başına buyruk hayat tarzları ve sınır tanımayan özgürlük anlayışlarından taviz vermek istemeyen aşiretleri belli bir idari bölge içerisinde iskân etmek pek de kolay olmamıştır. Bu yüzden merkezi hükümet tarafından pragmatik çözüm anlayışını ön plana çıkaran farklı fakat etkili bir siyaset ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bilhassa II.

1 Konar-göçerler ile ilgili bkz. Latif Armağan, “Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler”, *Osmanlı*, (Editör: Kemal Çiçek ve Cem Oğuz), Cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.142–150. Osmanlı toplumunda şehirli ve köylü unsurların durumu ile ilgili bkz. Feridun M. Emecen, “Osmanlılar'da Yerleşik Hayat. Şehirli ve Köylüler”, *Osmanlı*, (Editör: Kemal Çiçek ve Cem Oğuz), Cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 91-97. Göçebeler ile ilgili bkz. İlhan Şahin, “Göçebeler”, *Osmanlı*, (Editör: Kemal Çiçek ve Cem Oğuz), Cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 132-141.

Osmanlı Devleti'nin Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

Abdülhamid uyguladığı doğu siyaseti gereği, aşiret ağa ve şeyhlerine görevler tevcih etmiş, nişaneler vermiş ve onları İstanbul'da ağırlamıştı. Sultan Abdülhamid, aşiretleri devlete yakınlaştırma siyasetinin bir gereği olarak, büyük aşiretlerin çocukları için İstanbul'da mektepler açarak eğitim almalarını sağlamıştı. Ayrıca Hamidiye Süvari Alayları kurarak, Osmanlı-Rusya-İran sınır boylarında yaşayan Osmanlı'ya tabi büyük Kürt aşiretlerini orduya almıştır.² Uygulanan bu ve benzeri siyasetten tam bir başarı sağlanmamış olsa da Kürt aşiretlerinin devlete yakınlaşmasını sağlanmıştır. 19. yüzyılda devlet makamlarını uğraştıran ve birçok huzursuzluğa sebebiyet veren göçebe Kürt aşiretlerinden biri de çalışmamıza esas teşkil eden Hemavend³ Aşireti idi.

“İktidarı temsil eden Osmanlı, devletin varlığını devam ettirmek, halkın refah ve huzurunu temin etmek için birtakım kurallar belirlemiştir. Bu nizamaya uymakla yükümlü halk ise konulan kurallara uymak yani iktidara itaat etmeyle

-
- 2 Bayram Kodaman, *II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:67 Seri: IV Sayı: A.21, Ankara 1987, s.13-20.
 - 3 Hemavend Aşireti: Aşirete bağlı taifeler; Begzade, Çelebi, Reşavend, Revamend, Sefrevend ve Sitebeser. Yaklaşık 1000 haneden oluşan bu taifeler, göçebeydiler ve asıl Hemavend Aşireti'ni bunlar oluştururdu. Asıl vatanları ise Süleymaniye sancağına bağlı Baziyan toprakları idi. Hemavend Aşireti 1700 yıllarında İran topraklarından gelmiştir. Bu aşirete bağlı diğer taifeler ise Çengen, Gofiroşi, Piryayi, Sofiyevend idi. Yaklaşık olarak 480 haneden oluşan ve yerleşik bir yaşam süren bu taifeler de Hemavend Aşireti'ne bağlıydılar. Kürtçenin Gorani lehçesini konuşan Sünni bir aşiret idi. İlaveten çok cesur ve zeki Baban Kürt aşiretlerindendi. Mükemmel binici, nişancı, becerikli demirci, cesur hırsız idiler. Ayrıca devlet hizmetine de girerek yetenekli memur olduklarını kanıtlamışlardı. Bu aşirete mensup olanlar rahat bir şekilde Araplarla evlenmekte ve Arap kökenli olduklarını iddia etmekteydiler. Her ne kadar dilleri Kürtçe olsa da bir kısmı Arapça konuşmaktaydı. Giysileri kısmen Arap kısmen İran giysilerine benzemekteydi. Araplar gibi kısırağa binmekte ve at ticareti yapmaktaydılar. Hemavendlilerin aksine yüksek yaylalardaki Kürtler yalnızca ata binmekte ve kısırakları binilmeye değer görmemektedirler. Eskiden mızraklı süvari olan Hemavendler zamanla sadece modern tüfek ve hançer taşımaya başlamışlardı. Hemavendliler yüzünden Musul bölgesinde yolculuk tehlikeliydi. Çünkü kervanlar, her an baskına uğrayabilmekte ve ticaret sekteye uğrayabilmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Demirci & Fehminaz Çabuk, “Hemavend Kürt Eşkîyası: Hemavend Kürt Aşireti'nin Musul Vilayeti ve İran Topraklarındaki Eşkîyalık Faaliyetleri ve Sebep Oldukları Asayiş Problemlerine Dair Bir Değerlendirme (1863-1916)”, *History Studies*, Volume 7, Issue 3, p. 39-59, Semptember 2015; Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Çev: Vahdetin İnce, Mehmet Dağ, Reşat Adak & Şükrü Aslan, İstanbul 2012, s. 350; Mehrdad R. Izady, *Bir El Kitabı Kürtler*, Çev: Cemal Atıla, İstanbul 2011, s. 170; Mark Sykes, “The Kurdish Tribes of The Ottoman Empire”, *The Journal of The Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, C: 38, (1908), s. 456; Bertram Dickson, “Journey in Kurdistan”, *The Geographical Journal*, C: 35, Sayı :4, Apr. 1910, s. 376; Basıl Nikitine, *Kürtler*, Çev: E. Karahan, H. Akkuş & N. Uğurlu, İstanbul 2010, s. 309.

hem kendi varlığını hem de devletin bekasını teminat altına almaktaydı. Bu kurallara riayet edilmemesi durumunda ise devlet, iktidar yetkisini kullanabilme yetisine sahip olan adli ve idari görevlilerini devreye sokmak suretiyle duruma müdahale ederdi.”⁴

Yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı Devleti, kendi topraklarında asayiş ve nizamı sağlamak amacıyla gerekli gördüğünde her türlü tedbiri almaktan kaçınmamıştır. Bu çalışmada, Kerkük-Süleymaniye bölgesinde yaşayan nüfus bakımından küçük olmasına rağmen yıllarca devlet için büyük bir sorun teşkil eden göçebe ve eşkıya bir Kürt aşireti olan Hemavend Aşireti’ne karşı Osmanlı Hükümeti’nin yaklaşımı ve aşiretin eşkıyalık faaliyetlerini önlemeye yönelik aldığı tedbirler örneklemeler şeklinde incelenmiştir. Benzer çalışmaların alan bilgisine analitik değerlendirmelere imkân tanyacak nitelikte önemli katkı sağlayacağı hususunu okuyucuların dikkatine sunmak isteriz.

A. Osmanlı Devleti’nin Hemavend Aşireti’nin Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler

Eşkıya, bedbaht, talihsiz, günahkâr, asi anlamına gelen “şaki” teriminin çoğulu olan bir kelimedir. Osmanlı kaynaklarında *kat’ü’l-tarik*⁵ tabiri de kullanılmakla birlikte daha çok şaki ve çoğulu eşkıya ile Celalî, eşirra, haramî, haramzade, türedi ve haydut kelimeleri kullanılmıştır. Eşkıyalık, genelde silahla veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala, cana tecavüz, kamu düzeni ve güvenliği ihlâl olarak tanımlanabilir. Eşkıyalığı, *bağydan* ayıran fark, mevcut siyasî iktidara karşı baş kaldırma niteliği taşımamasıdır.⁶ Hanefî fıkhi hariç diğer ekollere mensup fakihlerin çoğu, kadın-erkek ayırımı yapmadan en az üç kişinin, şehir, kasaba ve köy gibi meskûn mahaller dışında işlediği saldırı ve soygunlar eşkıyalık sayılır, ancak bazı İslam hukukçuları sayı şartı aramaz ve şehir eşkıyalığını da eşkıyalık kategorisinde değerlendirir.⁷ Bilindiği gibi kamu düzeni ile asayişin sağlanması, kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması devletin temel görevleri arasında yer aldığından

4 Emine Erdoğan, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde İktidar-İtaat İlişisine Dair Bir Araştırma: Amasya Örneği”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Mart 2006, Cilt:14, No:1, s.217.

5 Kat’ü’l-tarik, “insanların mallarını zor kullanmak suretiyle ellerinden almak üzere yol kesicilik eden” şahıs anlamındadır. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 234.

6 Mehmet Öz, “Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan Özel Sayısı, Ocak 2010, s. 227.

7 Ali Bardakoğlu, “Eşkıya”, *DİA*, Cilt: 11, s. 463-466.

Osmanlı Devleti'nin Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

eşkîyalık suçu İslam toplumlarında dinen büyük günahlar, hukuken de büyük suçlar arasında sayılmıştır.⁸ Eşkîyalığı, zor kullanarak mal gasp etmek ve soygun yapmak anlamında kullananlar olduğu gibi daha geniş anlamda kullananlar da olmuştur. Eric Hobsbawm “*Eşkîyalar*” isimli çalışmasında “*Görevlilere ücret dağıtmak için para götüren mutemedi köşe başında basıp soyanlardan teşkilatlanmış asilere ve vur kaç taktiği uygulayan gerillalara kadar; saldıran ve zor kullanarak soygun yapan herkes kanunlar önünde eşkıyadır*”⁹ demek suretiyle bu kavrama daha kapsamlı bir anlam yükleyerek eşkıyalığı tanımlamaktadır.¹⁰

Eşkîyalık insan tarihi kadar eski bir sosyal olgudur. Diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti’ni de asırlarca uğraştırmıştır. Eşkîyalık hareketlerinin ortaya çıkmasına sebep olan birçok husus sayılabilir. Fakat daha çok devletin gücünün zayıfladığı dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Çünkü sıkıntılı dönemlerde ekonomik ve sosyal yasalar işletilmez hale gelir. Bu yüzden devletlerin güçlü ve zayıf olması ile orantılı olarak eşkıyalık azalmış veya artmış denilebilir.¹¹ Ayrıca devletin sıkıntılar yaşadığı dönemlerde hudut boyundaki aşiretler istediklerini elde edebilmek uğruna Rusya ve İran ile anlaşarak o topraklara iltica etmekte hiçbir sakınca görmemişlerdir.¹² Çünkü aşiretler sadakatten ziyade çıkarlarını ön planda tutmuşlardır. Bu nedenlerden dolayı Osmanlı Devleti’nin hududa yakın topraklarda yaşayan aşiretlere karşı tutumu daima ihtiyatlı olmuştur.

Hudut aşiretlerinden olan Hemavendliler, buldukları bölgede senelerce yaralama-öldürme, yakıp-yıkma, gasp ve yağma, devlet mülküne zarar verme gibi suçlar işlemişlerdir. Aşiret eşkıyasının Süleymaniye Sancağındaki köylere verdiği zararlar nedeniyle köyler harap olmuş ve köy ahalisi geçim ve güvenlik sıkıntıları yüzünden İran’a göç etmiştir. Boşalan köylerde tarım ve hayvancılık

8 Bardakoğlu, *a.g.m.*, s. 463.

9 Eric Hobsbawm, *Eşkîyalar*, Çev: Orhan Akalın-Necdet Hasgöl, İstanbul, 1997, s. 11.

10 Süleyman Demirci & Hasan Arslan, *Osmanlı Türkiyesi’nde Eşkîya, Devlet ve Siyaset*, Yalın kitap, İstanbul 2012, s. 17.

11 Kemal Kaya, “19. Yüzyılda Anadolu’da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar”, *OTAM*, Sayı:19, Yıl: 2006, s. 239; Gürsoy Şahin, “XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar’da Eşkîyalık Hareketleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, s.76.

12 Osman-Rus-İran hudut boylarında Kürt aşiretlerinden kaynaklanan meselelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fehminaz Çabuk, “Osmanlı-Rus-İran Hudut Boylarında Yaşayan Kürt Aşiretlerinin Bölgesel İlişkilere Etkisi (1850-1900)”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2017.

yapılmadığından Süleymaniye Sancağının yıllık geliri azalmıştır.¹³ Ayrıca geçimlerini eşkıyalıkla sağlayan Hemavend Aşireti, vergi vermekten de kaçınmıştır. Belirtilen durumlar dikkate alındığında, Osmanlı merkezi ve mahalli yönetiminin, bölgenin sükûneti ve bekası için aşiret eşkıyasına karşı ciddi önlemler alması kaçınılmaz olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti, yüzyıllar boyunca yönetimi altındaki tebaasını zuhur eden sorunlardan en az zararla kurtarma gayreti içerisinde olmuş ve bu hususta gerekeni yapmaya çalışmıştır. Hemavend Aşiret eşkıyasına karşı alınan başlıca tedbirlerde de Osmanlı hükümetinin ihtiyatlı davrandığını görmekteyiz.

1. İdari Tedbirler

XVIII. yüzyılda merkezi otoritenin zayıflamasıyla Osmanlı topraklarında bazı ayan aileleri ve mahalli güçler iktidarı ellerine alarak yönetimde söz sahibi olmuşlardı. Aynı şekilde 1726'dan itibaren Celililer de Musul ve çevresini yönetirken Baban hanedanı ise Süleymaniye ve çevresinde hakimiyet kurmuştu. II. Mahmut'un merkezileştirme siyasetinin uygulanmasıyla 1834'te Celili ailesinin Musul'daki hakimiyeti ortadan kaldırıldı. Süleymaniye'nin hakimiyetini elinde bulunduran Kürt Baban Emirliği'ne ise 1850'de son verilerek bölge doğrudan hükümete bağlanmıştı.¹⁴ 1850 senesine kadar sürdürülen askeri hareket ve yeniden yapılanma beraberinde etkileri günümüze kadar sürecek sorunlar getirmiştir. Sorunlardan en önemlileri toprak ve bölgeye hakim olma idi. Musul Vilayetinde Tanzimat 1847'de ilan edilmiştir. Tanzimat döneminde tımar kaldırılmış ve devlete ait topraklar mukataalar halinde iltizam ve emanet sistemi uygulanmaya başlanmış ve bu da tapu ve mülkiyet sorununu beraberinde getirmiştir.¹⁵

Emirliklerin ortadan kaldırılması ve merkezi idarenin otoritesini hemen tesis edememesi bölgeyi karışıklığa sürüklemiştir.¹⁶ Kürt emirleri belli bir

13 *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993, s.193.

14 Hut, *a.g.t.*, s.16; Cabir Doğan, "II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileştirme Politikasının Doğu Vilayetlerine Uygulanması", *Turkish Studies*, Volume 6/4 Fall 2011, s. 510-511; Sinan Marufoğlu, "19. Yüzyılda Irak Vilayetlerinde Toprak Düzeni, Tapu ve Mülkiyet Sorunları", *Tarihin Peşinde*, Yıl:2013, Sayı:9, s:235-248.; Yücel Yiğit; "İngiltere'nin Musul Vilayetinde Kürt Devleti Projesi (1918-1919)", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir 2004, s.42.

15 Marufoğlu, *a.g.m.*, s.238.

16 Denise Natali, *Kürtler ve Devlet, Irak, Türkiye ve İran'da Ulusal Kimliğin Gelişmesi*, Çev: İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, İstanbul 2009, s.42-43.

Osmanlı Devleti'nin Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

aşirette mensup büyük ailelerden çıkmaktaydı. Emirın aşireti, aynı zamanda bölgedeki diğerk küçük büyük aşiretler ile bağlantılı durumda idi. Bu aşiretler her yıl güçleriyle orantılı belli miktarda vergi verirdi. Kürt emirlerin aşiretler üzerinde güçlü bir hakimiyeti vardı, aşiretler arası ve aşiret içi anlaşmazlıkların çözümünde ilk başvurulana merci idi. Sorun çıkaran aşiret ve aşiret ağası ilk olarak uyarılır, eğer uyarı dikkate alınmazsa, emir kendisine bağlı kolluk güçlerini ağanın üstüne gönderirdi. Devletin ulaşamadığı bölgelerde böylelikle asayişini temin ederdi. Aslında bir bakıma emir bölge halkı ile devlet arasındaki iletişim kanalı idi.¹⁷ Emirliklerin ortadan kaldırılmasıyla hakimiyet, nüfuzlu Nakşibendi ve Kadiri tarikatına mensup şeyhler ve büyük aşiret ağalarının eline geçmiştir.¹⁸ Aynı zamanda bu hakimiyet şeyh aileleri ve aşiret ağaları arasında daha fazla servet ve güç için rekabetinde tetikçisi olmuştur.¹⁹ Yukarıda belirtilen toprak sorunu ve emirliklerin kaldırılması, eşkıyalık hareketlerinin artmasına ve devletin bölgedeki asayişini sağlamak adına idari tedbirler almasına neden olmuştur.

1850'den sonra Kerkük ve Süleymaniye'de gücü elinde bulandıran aşiret ağaları ve şeyhler, Osmanlı merkezi hükümet tarafından görevlendirilen yöneticilerin işlerini yapmalarını güçleştirmekteydiler. Kadiri tarikatına mensup Berzenci şeyhleri, Caf Aşireti hariç Süleymaniye ve civarındaki bütün aşiretleri kontrol altında tutmaktaydılar. Kadiri tarikatına mensup Talabaniler ise Kerkük ve civarındaki aşiretler üzerinde büyük bir nüfuzla sahiptiler. Talabaniler ve Berzenciler arasında ise büyük bir rekabet vardı. İki şeyh ailesi de aşiretler üzerindeki dini nüfuzları sayesinde güç ve servet kazanmışlardı. Şeyh aileleri dışında bölgede iki önemli aşiretlerden biri Caf diğeri Hemavend idi. En büyük aşiretlerden olan Caf, Süleymaniye ile Batı İran'ın Sinne bölgesi arasındaki topraklarda yaşamaktaydı. 18. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Baban Emirliğine

17 Ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Çev: Nilay Özk-Gündoğan & Azat Zana Gündoğan, İstanbul 2009; Cabir Doğan, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri Ve Statüleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:23, Mayıs 2011; Cabir Doğan, " II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileştirme Politikasının Doğu Vilayetlerine Uygulanması", *Turkish Studies*, Sayı:6/4 2011; Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1866)*, İstanbul 2011; M. Kemal Işık, *Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul 2005, s. 131.

18 Gökhan Çetinsaya, "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset", *Divan*, 1999/2, s.153; Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, Çev: Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 339-340.

19 Ahmet Özer, *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler*, İstanbul 2010, s.219.

bağlıydı. 1850'den sonra Caf Aşireti, hükümetin emri altına girerek, aşiret beyleri kaymakam olarak atanmaya başlamıştır.²⁰ Osmanlı hükümeti, diğer vilayetlerinde olduğu gibi Musul Vilayetinde de nüfuzlu beylerden faydalanmak için onlara vazife verip devlete tabi kılmıştır. Böylece merkezi hükümet, resmi görevle vazifelendirdiği beylerin halk üzerindeki otoritelerini kullanarak vergi toplatıp asayiş sağlamıştır. İlaveten hükümet gerektiğinde Hemavend eşkıyasının yakalanması için Caf Aşiretinden atlı birlikler talep etmiştir.²¹

Caf Aşiretinden daha küçük ama savaşçı olan Hemavend Aşireti, 1850'ye kadar Baban Emirliğine bağlı idi. Emirliğin ortadan kaldırılmasını fırsat bilen Hemavend, Bağdat, Musul ve Kirmanşah bölgelerinde senelerce eşkıyalık yaparak hem İran hem de Osmanlı yöneticilerine sorun çıkarmıştır. Hemavend Aşireti, Berzenci ve Talabani aileleri arasında yıllardır süren rekabet ve çatışmalardan da istifade etmeyi iyi bilmiştir. Hemavend eşkıyası iki taraf arasında meydana gelen çatışma ortamında köylere saldırmış ve kervanları soymuştur.

1879 senesinde Musul ayrı bir vilayet haline dönüştürülmesiyle hükümet, bölgenin ekonomik olarak kalkınmasında ki en büyük engellerden olan asayişsizliğin giderilmesi konusuna bilhassa önem vermiştir. İdari tedbir olarak bölgeye dirayetli valiler gönderilmiştir. Bu valilerden biri olan Mehmet Münir Paşa Hemavend eşkıyasının cezalandırılması konusunda başarılı idi. Fakat Musul asayiş ve aşiret sorunları olan bir vilayet olması sebebiyle sürekli iyi bir yöneticiye ihtiyaç duyulmuş bu yüzden vali değişimi sık yapılmıştır. 1882 yılında Musul'a vali olarak tayin edilen Tahsin Paşa başarılı idareciliğinden dolayı altı yıl valilik yapmıştır. Tahsin Paşa da Münir Paşa gibi Musul'daki asayişsizliğin sebeplerinden biri olan Hemavend Aşiretiyle ilgili bazı tedbirler (aşiretin iskanı ve eşkıyanın yakalanması gibi) almıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında meydana gelen otorite boşluğunu fırsat bilen Hemavend eşkıyası sürekli isyan içinde olmuş ve bölgenin can ve mal güvenliği kalmamıştı. Aşiretin isyanı ancak 1884'te Tahsin Paşa'nın dirayetiyle bastırılabilmişti. Ancak bu uzun sürmemiş Hemavend eşkıyası hükümetin otoritesine tekrar başkaldırmıştır.²²

Aşiretlerin sebep oldukları sorunlar ve Berzenci ve Talabani aileleri

20 Çetinsaya, *a.g.m.*, s.155.

21 Caf Aşireti ve beyleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fehminaz Çabuk, "Osmanlı-İran Hudut Boylarında Aşiret, Devlet ve Siyaset: Caf Kürt Aşireti ve Reisleri Ası Mahmut Paşa Meselesi", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, Volume III/ Issue I- ISSAS Special Issue.

22 Hut, *a.g.t.*, s.106-108.; Çetinsaya, *a.g.m.*, s.155-156.

Osmanlı Devleti'nin Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

arasındaki neticelendirilemeyen kan davası nedeniyle Tahsin Paşa 1887'de görevinden alınmıştı. Bağdat ve Musul'da aşiret çatışmalarının ve eşkıyalığın arttığını bildiren şikâyetler İstanbul'a gönderilmiş, gelen şikâyetler üzerine Sadrazam, Musul Valisinden bu hususta gerekeni yapmasını istemiştir. Ancak alınan tedbirlere rağmen bölgede sükûnet sağlanamamıştı. Yapılan tahkikatta, Talabani ailesinden bir kişinin Berzenciler tarafından öldürülmesiyle aralarında kan davası çıktığı ve çatışma ortamından yararlanmak isteyen başta Hemavendliler olmak üzere bazı aşiretlerin köylere saldırmaya başladığı öğrenilmişti.²³ Merkezi hükümet Musul'da zuhur eden bu meseleyi ciddiyle ele almış, Berzenci ve Talabaniler arasındaki meselenin çözümü için iyi bir memurun gönderilmesine karar vermişti. II. Abdülhamid, bu görev için Teftiş-i Askeri Komisyonu ikinci başkanı olan Kurt İsmail Hakkı Paşa'yı vazifelendirmiştir. İsmail Paşa'nın, bölgeyi iyi tanıyan ve aşiretlerin de mizacını bilen biri olması, bu görev için seçilmesini sağlamıştır. Sultan Abdülhamid, İsmail Paşa'nın maiyetine icap eden memurların verilmesini ve Berzenciler'in Sülale-i Tahir'den olmaları nedeniyle haklarında icra edilecek muamelenin adil ve hakkaniyetli olmasına bilhassa dikkat edilmesini istemiştir.²⁴ Berzenciler ve Talabaniler arasında çatışmaların devam etmesi üzerine 1887 senesinde II. Abdülhamid, derhal başkanlığında bir Divan-ı Harp kurarak olaylara müdahale etmesi ve asayişi sağlaması için İsmail Paşa'nın Musul'a gitmesini istemiştir.²⁵ İsmail Hakkı Paşa'nın Hemavend Aşireti ile ilgili aldığı tedbirlere diğer başlıklar altında ayrıca değinilecektir.

Osmanlı Devleti eşkıyaya karşı alınan tedbirlerde daima halkın yardım desteklerini talep etmiştir. Eşkîya tedibinde bölgedeki mahalli güçlerden yararlanma hükümetin başvurduğu yollardan biri idi.²⁶ Hükümet Süleymaniye Sancağının büyük güçlü aşiretlerinden olan Caf Aşiretinden, eşkıya takibi ve yakalanması hususlarında yardım almıştır. Mahalli idarecilerin hükümete bağlı itaatkar aşiretlerden seçilmesi aslında hükümetin asayişi sağlama ve eşkıyayı cezalandırma adına aldığı idari bir tedbir idi.

1890 senesinde Hemavend eşkıyasının yakalanması için Derviş Paşa, Caf Aşiret reisi Osman Bey'den yardım talebinde bulunmuştu. Çünkü Süleymaniye

23 Çetinsaya, a.g.m, s. 156; *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, s.179-180.

24 *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, s.181.

25 *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, s.182-183.

26 Süleyman Demirci - Hasan Arslan, *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkîya, Devlet ve Siyaset*, Yalın kitap, İstanbul 2012, s.102-103.

de Hemavend eşkıyasına galip gelecek tek aşiret Caf Aşireti idi. Osman Bey, Hemavend eşkıyasının yakalanması için gerekli miktardaki atlı birliği göndermeyi kabul etmişti. Musul Valisi Tahir Paşa, Caf Aşireti'nin de yardımıyla birkaç güne kadar Hemavend eşkıyasının yakalanacağını İstanbul'a bildirmiştir.²⁷ Ayrıca Tahir Paşa Osman Bey'den alınan destek sözü üzerine onun mükafatlandırılmasını da istemiştir.²⁸

Caf Aşireti, hükümetin aşiret eşkıyası konusundaki hassasiyetinin farkındaydı, bu yüzden çoğu zaman eşkıyanın takibi ve yakalanması için verdiği desteğin karşılığında isteklerde bulunmuştur. 1888 senesinde Hemavend eşkıyasını ele geçirmek için alınan tedbir ve yapılan teşebbüsler neticesinde eşkıyadan bazılarının yakalanmış ve reislerinden Mahmut öldürülmüştür. Ancak meşhur Mahmut Hızır ile dört adamı ve en meşhur reislerden olan Süleyman firar etmişti. Bunların takibine devam edilmişti.²⁹ Müfrezelerin takiplerine rağmen firariler eşkıyalığa tekrar başlamıştı. Caf reislerinden Saha Can ve dört arkadaşı hırsızlık suçundan dolayı üç sene müddetle hapis edilmişlerdi. Hemavend firarilerinden haberdar olan mahkum Saha Can, kendisinin ve arkadaşlarının affedilmeleri durumunda firari eşkıyaların yakalanması için altı yüz atlı tertip ve sevk edeceğine dair valiye söz vermişti.³⁰ Caf Aşiretinin büyük bir nüfusa sahip olması, gerektiğinde binlerce atlı savaşçı çıkarabilmesi ve en önemlisi bölgeye hakim olması mahalli idarecilere karşı en büyük avantajları idi. Sahip oldukları bu avantajlar sayesinde rahatlıkla hükümetten bazı taleplerde bulunabilmekteydiler. Çünkü devlet ile olan ilişkilerinde aşiretler için mühim olan çıkarlarını elde edip onları muhafaza edebilmektir.

2. Askeri Tedbirler

Osmanlı Devleti, bölgenin asayişini ve halkın can-mal güvenliğini sağlamak için askeri tedbirler almaya önem vermiştir. Vilayetlerde, sancaklarda ve kazalarda tertip edilen alaylar dışında gerek görüldüğünde diğer bölgelerden bu alaylara asker sevki yapılmıştır. Asker sevkinin gecikmesi halinde ise itaatkar aşiretlerden atlı birlikler talep edilmiştir. Amaç zuhur eden eşkıya hareketlerinin, isyanların ve aşiretler arası çatışmaların büyümeden önünü

27 Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahrirâtı (Y.. PRK. UM.), 18/14, (H.07 Muharrem 1308 / M. 23 Ağustos 1890).

28 BOA, Y.. PRK. UM., 20/23,(H. 17 Cemaziyellevvel 1308 / M. 29 Aralık 1890).

29 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Mektubi Kalemî (DH.MKT.), 1489/95, (H. 15 Cemaziyelahir 1305 / M. 28 Şubat 1888).

30 BOA., DH.MKT., 1490/57, (H. 16 Cemaziyelahir 1305 / M. 29 Şubat 1888).

Osmanlı Devleti'nin Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

olarak bastırmaktı. Eşkîyanın karşı devlete firarı, aşiretlerin yaylak-kışlak sebebiyle hudut ihlalleri, ayaklanma çıkaran aşiretlerin karşı tarafa ilticası ve eşkıyanın hudut tecavüzü gibi meseleler, hemhudut olan Osmanlı-İran devletlerini askeri tedbirler almak mecburiyetinde bırakmıştır. Tedbir olarak huduttaki stratejik bölgelere asker yerleştirildiği gibi eşkıyanın hedef aldığı kervan yollarına, köylere ve devlete ait mülklerin bulunduğu yerlere de asker yerleştirilmiştir.

Asayişin temini adına alınan askeri tedbirlerden de tam bir başarı elde edilememiştir. Bunun birkaç sebebi vardı:

- Aşiret eşkıyası, kendi aşireti veya başka aşiretler tarafından desteklenmekte ve korunmaktaydı. Asker takiplerinde eşkıya köylere sığınmakta ve gizlenmekteydi.³¹

- Eşkîya yaşadığı bölgenin dağ, geçit, sularını iyi bildiği halde askerin bu konuda yetersiz ve zayıf olması eşkıyanın kaçmasını kolaylaştıran sebeplerden idi.³²

- İran topraklarına kaçan eşkıyanın İran yöneticileri tarafından kabul görmesi ve iade edilmemesi de Osmanlı askerinin takibini neticesiz bırakan sebeplerden idi.³³

- Bir diğer önemli sebep ise resmi görevlilerin görevlerini suiistimal etmesi idi. Bazı görevliler eşkıyadan aldıkları maddi destekler karşılığında suçları görmezden gelmiş ya da merkezi birimlere yanlış beyanlarda bulunmuşlardı.³⁴ Bazı görevliler ise mensup oldukları aşiretin vukuatlarını örtbas ettikleri gibi eşkıyalık yapıp halka zulmetmekten de geri durmamışlardı.³⁵

1886 senesinde Süleymaniye Mutasarrıfı Rauf Paşa, bölgenin ahvalini anlatan ve Hemavend eşkıyasının cezalandırılması gerektiğini bildiren önemli bir raporu merkezi hükümette göndermişti. Hükümete gönderdiği raporda yazılanlara göre, bölgede acımasızlığı ve kanunsuzluğu ile meşhur olan Hemavend Aşireti yüz elli süvariden eğer biraz çoğalırlarsa nihayetinde ancak

31 BOA., DH.MKT., 1783/2, (H. 07 Rebiülahir 1308 / M. 20 Kasım 1890).

32 BOA., Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR.SYS.), 82/71, (H. 06 Rebiülevvel 1302 / M. 24 Aralık 1884).

33 BOA., Yıldız Sarayı Arşivi Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y..A...HUS.), 184/106, (H. 20 Muharrem 1303).

34 BOA., DH. MKT., 1807/94, (H. 29 Cemaziyelahir 1308 / M. 9 Şubat 1891).

35 BOA., DH. MKT., 785/76, (H. 12 Şaban 1321/ M. 3 Kasım 1903).

üç yüz atlıdan ibaretiler ve Süleymaniye'deki ahalinin can ve mal emniyeti için bunların ortadan kaldırılması gerekiyordu, bu da ancak askeri tedbirlerle mümkün olabilecekti. Bu nedenle eşkıyanın cezalandırılması için bölgeye asker sevki istenmiştir.³⁶ Bölge yöneticileri tarafından sık sık asker talebi yapılmaktaydı. Çünkü eşkıyadan mustarip ahalinin şikâyetleri hep bu doğrultuydu. 1891 senesinde yine Süleymaniye ahali Hemavend eşkıyasının zulüm ve saldırılarından perişan olduklarına dair şikâyetlerini Emin Efendi aracılığıyla idarecilere bildirmişlerdi. Ahali derhal ciddi bir şekilde önlem alınmasını ve bölgeye eşkıya ile baş edebilecek dirayetli bir memurun gönderilmesini istemiştir. Eşkıyanın yakalanması için Caf Aşireti takibe çıkmış lakin bir netice alamamıştı. Bölgede sözü geçen Talabanilerin de Hemavendlilere karşı harekete geçmeyeceği anlaşılmıştı. Bu yüzden en seri şekilde bölgeye yardım gönderilmesi istenmişti. Fakat yapılan şikâyetler bir netice vermemiş ve eşkıya durdurulamamıştı. Hemavend eşkıyasının ahalinin ırzına, canına ve malına kast etmesi artık dayanılmaz bir noktaya gelmişti. Merkezi hükümetin bu duruma müdahale etmesini isteyen ahali, artık yerel idarecilerden umudu kesmiş bir şekilde şikâyet dilekçelerini Fransa elçiliği vasıtasıyla Dersaadet'e göndermiştir.³⁷

Müslüman ahalinin Hıristiyan bir devletten medet umar halde dilekçelerini onların vasıtasıyla hükümete iletmesi, Musul Vilayetindeki idarecilerin dirayetsizliğinin bir göstergesi olmuştur. Ayrıca merkezi hükümetin tebaasının sıkıntılarını başka bir devletin vasıtasıyla öğrenmesi siyasi açıdan da küçük düşürücü bir durum idi. Şikâyetlerin başka bir devletin elçisi aracılığıyla merkezi hükümete bildirilmesi siyasi sakıncalar taşıyan bir meseleydi. Ancak bunun yanı sıra ahalinin yerel idarecilere karşı güven sorunu yaşamaması ayrıca önem arz eden bir meseleydi. Musul bölgesinden gelen şikâyetler doğrultusunda idareciler sık sık değiştirilmiş ancak şikâyet sebebi olan sorunlar değişmemiştir. Her yeni gelen idareci kendi gücü doğrultusunda bazı tedbirler alarak asayiş sağlamaya çalışmıştır. Ancak sorunların temeline inilmeden geçici çözümlerle sorunların bertaraf edilmeye çalışılması düzenden ziyade düzensizlik getirmiştir. Nitekim bu da bölge ahalesinde memnuniyetsizliğe ve güvensizliğe neden olmuştur.

1908 senesinde Musul Valisi Ferik Zeki tarafından Hemavend eşkıyası

36 BOA., DH.MKT., 1358/78, (H. 03 Zilkade 1303 / M. 3 Ağustos 1886).

37 BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y. PRK. MYD.) 10/22, (H. 12 Recep 1308 / M. 21 Şubat 1891).

Osmanlı Devleti'nin Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

hakkındaki şikâyetleri içeren bir telgraf, Dahiliye Nezaretine gönderilmişti. Hemavend Aşiretine bağlı bir fırkaya mensup olan Zovarab? nam şahısla yirmi atlı arkadaşı, Kehrizde? köyünden Muhiddin ve Reşit adındaki iki kişiyi yaralamışlardı. Yaralanan bu iki kişinin ölmesi nedeniyle aileleri durumu Süleymaniye Mutasarrıflığına şikâyet etmişlerdi. Musul Valisi, daha önce de arz ettiği üzere öteden beri bu havalide asayiş ihlal eden, insanları öldüren ve malları gasp eden Hemavend eşkıyasının yakalanıp cezalandırılması için icap eden askeri kuvvetin gönderilmesini istemiştir. Harbiye Nezaretine yazılan telgrafla bu durum bildirilmiş ve gereğinin yapılması istenmiştir.³⁸ Aynı tarihlerde hükümete yazılan bir diğer telgrafta ise Hemavendlilerin eşkıyalıkları daha ciddi bir boyuta ulaştığı ve halkın korku içerisinde olduğu bildirilmişti. Telgrafta yazılanlara göre,

“Hemavend denildiği zaman kan döken, yağma yapan, yol kesen, asi, zalim, gaddar ve şirret bir aşiret akla gelmekte idi. Nitekim bunu bilmeyen yoktu. Bir asırdır, bu aşiretin, Süleymaniye ve Kerkük Sancakları arasında askerden ve milletten öldürdüğü nüfus, gasp eyledikleri mallar ve tahribine sebebiyet verdikleri mülkler hesabı yapılamayacak düzeye ulaşmıştır. Aşiretin varlığı devlete millete zarar idi. Süleymaniye' ye bağlı Surtaş nahiyesinde fenalıklar yapan Rahim Ahmet Terşi ve yandaşlarının yakalanması için nizamiye ve jandarma müfrezeleri sevk olunmuştu. Askerler bunların buldukları Kerdeyor? köyüne varır varmaz, bu eşkıya taifesi aldıkları haber üzerine saklandıkları kaleden silah ile ateş açmıştı. Atılan kurşunlar neticesinde, bir Jandarma yüzbaşısı ile nizamiyeden bir adam öldürülmüş ve jandarmadan bir adam da yaralanmıştı. Bu olaylar ahaliyi korku ve dehşet içerisinde sokmuştur. Rahim Ahmet, yandaşları ve onlarla akraba olan aşiretlerin top ve asker sevkiyle cezalandırılması, devletin ve milletin selameti ve saadeti için zaruri görülmüştür.”³⁹

Eşkîyanın meydana getirdiği olaylardan dolayı korku ve üzüntü içerisinde olan Süleymaniye ahali, bir an evvel yetkililer tarafından gereğinin yapılmasını, bu duruma bir hal çare bulunmasını istemişti. Musul Valisi, ahalinin isteği üzerine telgrafla durumu Dahiliye Nezaretine bildirmiştir.⁴⁰

38 BOA., DH.MKT., 2618/3, (H. 03 Ramazan 1326 / M. 29 Eylül 1908).

39 BOA., DH.MKT., 2620/35 (H. 05 Ramazan 1326 /M. 1 Ekim 1908). BOA., DH.KT., 2695/83., (H. 05 Zilhicce 1326 /M. 29 Aralık 1908).

40 “Dahiliye Nezareti Celilesine

Dahiliye Nezareti ise askeri tedbir ve gereğinin yapılması için Musul Valisinin istirhamını Harbiye Nezaretine telgrafla bildirmiştir.⁴¹ Musul bölgesinde eşkıyalık yapan Hemavendlilerin cezalandırılmasının elzem olduğu ahalinin müracaatlarından anlaşılmıştı. Serasker Altıncı Orduyu Hümayun ile yaptığı haberleşme neticesinde Hemavend eşkıyasının ancak ilkbaharda cezalandırılabileceği anlaşılmıştı. Çünkü yol, nehir her tarafın geçit verdiği şu sıralarda eğer asker sevk olunursa Hemavend Aşireti İran'a firar edip fırsat buldukça ahaliye saldırıp yağmada bulunabilecekti. Bu nedenle ancak ilkbaharda yani nehirlerin taşıdığı zamanda eşkıyanın takip ve tedibi mümkün olabilecekti. Hemavendliler tarafından vukua getirilen eşkıyalık hareketlerine bütün aşiret tarafından iştirak olmadığından bunların bir an evvel tedibi için askeri kuvvet sevk olacak ise öncelikle ester (katır) süvari taburuna yüz ester ve Kerkük'deki süvari alayına da yüz at verilmek üzere teçhizatının karşılanması gerektiği belirtilmişti.⁴²

Birkaç ay geçmiş olmasına rağmen teçhizatlar temin edilememişti. Maliye Nezaretine çekilen telgrafta, Hemavend Aşiretine bağlı asilerin cezalandırılması için sevk edilecek askeri kuvvetin ihtiyacı olan yüz katır ve yüz atın hala satın alınmadığı, acilen alınması gerektiği belirtilmişti.⁴³ Hemavendlilerin cezalandırılması için gereken askeri kuvvetin en yakın mevkidен sevk olunarak saldırıların önünü alınması hususunda Altıncı Orduyu Hümayun'a emir verilmiştir. Verilen emirin cevabında, Kum memlahasında ki müfreze yi askeriyeden yedi nefer, erzakı taburlara götürdükleri sırada Hemavendliler tarafından takip edilerek hücumu uğramışlardı. Eşkıya yedi martini tüfek ile elli beş deste cephaneyi gasp etmişti. Her daim Osmanlı askerlerine ve kervanlara saldıran Hemavendlilerin daha fazla zarar vermeden yakalanmaları için gerekli asker takviyesinin hemen yapılması istenmiştir.⁴⁴ Musul Valisi, Dahiliye Nezaretinden Hemavend eşkıyasının yakalanması ve askeri kuvvetin acil bir şekilde sevki için gereken yerlere tebligat göndermesini istemiştir. Dahiliye Nezareti ise gerekli makamlarla irtibata geçmiştir.

Hemavend Aşiretinin ahval-i şekavet karenelerinden dolayı tedib ve tenkileri buna göre ahali tarafından kemal-i ehemmiyetle istirham olunduğundan 7 Eylül 324 tarihli arz telgrafının icrayı icabına maada buyrulması müsterhimdir. 17 Eylül 324. Musul Valisi Ferik Zeki.”

41 BOA., DH.MKT., 2624/40 (H. 10 Ramazan 1326 /M. 6 Ekim 1908).

42 BOA., DH.MKT., 2636/32 (H. 25 Ramazan 1326 / M. 21 Ekim 1908).

43 BOA., Babıali Evrak Odası (BEO), 3518/263789, (H. 29 Safer 1327 / M. 22 Mart 1909).

44 BOA., BEO., 3545 / 265808 (H. 19 Rebiülahir 1327 / 10 Mayıs 1909).

Osmanlı Devleti'nin Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

Hemavendlilerin yakalanması için Musul'da bulunan Dördüncü Orduyu Hümayuna mensup süvari bölüklerinin Kerkük'e sevk edildiği ve Bane'de bulunan iki taburdan birinin de oraya gönderildiği ve Musul'da bulunmakta olan Altıncı Orduyu Hümayuna mensup taburlarında Kerkük'e sevk edildiği Harbiye Nezaretinden bildirilmişti. Dahiliye Nezareti eşkıyanın ahvalinden dolayı askeriye ve mülkiyenin beraber hareket etmesi gerektiğini gerekli makamlara bildirmişti. Ayrıca Harbiye Nezaretinin talebiyle Maliye Nezaretine telgrafla derhal eşkıyanın yakalanması için askere gerekli olan yüz katır ve yüz atın acilen satın alınması gerektiği hususu da bildirilmişti.⁴⁵

Askerin müdahalesi geciktikçe ahalinin şikâyetleri artmaktaydı. Hemavend eşkıyasının saldırılarından biçare düşen ahalden tüccar Mahmut ve arkadaşları Kerkük memurlarına şikâyetlerini dile getirdikleri iki telgraf çekmişlerdi. Telgraflarda, eşkıyanın yolları kestiği, ticaretin durduğu ve makamlara yapılan müracaatların neticesiz kaldığı gibi şikâyetlerde bulunulmuştu.⁴⁶ Bir müddetten beri isyanda bulunan aşiretin cezalandırılması için sevk olunan Osmanlı askeri Çemçemal'de toplanmıştı. Bölgede bulunan Kum memlahası uzun süreden beri askeri korumadan mahrum bırakılmıştı. Asker sevki ile aşiret halkı galeyana gelmiş, durumdan korkan Kum memlahasındaki Duyun-u Umumiye müfettişi, memur ve müstahdemler hayatlarını kurtarmak için Çemçemal'den firar etmişti. O bölgede her sene çok miktarda tuz çıkarılmaktaydı, tuzların ziyan olmaması ve bölgede kaçakçılığın artmaması için bölgenin emniyet altına alınması büyük bir önem arz etmişti. Duyun-u Umumiye Komiserliği tarafından olayın ehemmiyeti dile getirilmesi üzerine Maliye Nezareti, memlahanın, memurun ve müstahdemlerin korunması için gereken tedbirlerin alınması hususunu Dahiliye Nezaretine derhal bildirmişti.⁴⁷ Eşkîyalık olayları sadece ahalinin emniyetini bozmakla kalmayıp devlete ait gelirlerin azalmasına ve madenlerin verimli olarak çalıştırılmasını da engellemekteydi.

Yukarıda da değinildiği üzere askerin duruma hemen müdahale etmesi bazı nedenlerden dolayı mümkün olmamaktaydı. Asker sevki bazen aylarca sürebilmekteydi. Bu ise şikâyetleri artırmakta ahaldede huzursuzluğa neden olmaktaydı. Çünkü askerin gecikeceğini bilen eşkıya otorite boşluğundan

45 BOA., DH. MKT., 2807/49., (H. 18 Rebiülahir 1327 / M. 9 Mayıs 1909).

46 BOA., DH. MKT., 2816 /24., (H. 27 Rebiülahir 1327 / M. 18 Mayıs 1909).

47 BOA., DH. MKT., 2891/43., (H. 17 Recep 1327 / M. 4 Ağustos 1909).

faydalanarak halka zulmetmekteydi. 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin ekonomisi gittikçe bozulmuştu. Askeri teçhizatları temin etmek ve maaşları vermek her daim mümkün olmamakta bu nedenle vazifelerin yerine getirilmesinde sıkıntılar yaşanmaktaydı. Eşkiyanın takibinde teçhizatlar dışında mühim olan bir diğer durum ise iklim ve coğrafi şartlar idi. Eşkiyaya nazaran bölgeyi iyi bilmeyen asker bu konuda dikkatli olmalıydı. Çünkü iklim ve coğrafi şartlar göz önünde bulundurulmadan yapılan takiplerde asker, eşkiyayı elden kaçıracak ya da eşkiya tarafından pusuya düşürülebilir idi.

Eşkiya takiplerinde meydana gelen çatışmada bölgede bulunan ahali, ziraat ve ticaret de zarar görebilmekteydi. Bu yüzden hükümet asker sevkinde kimsenin zarar görmemesi için bazı tedbirlerin alınmasını istemekteydi. Aynı şekilde ahalide böyle taleplerde bulunabilmekteydi. 1908'de bölge ahali bu hususta bir talepte bulunmuştu. Bir müddetten beri Irak'ı istila edip eşkiyalık hareketlerinde bulunan Hemavend eşkiyası hakkında vuku bulan şikâyetler üzerine bunların cezalandırılması için on ikinci alaya bağlı ester süvari taburunun Viranşehir'e sevki emir olunmuştu. Viranşehir'e girecek taburun ziraat ve ticareti engelleyeceğinden korkulmuş, bu sebeple Kerkük'ten yüz on sekiz imza ile taburun Viranşehir'e girmemesi için hükümette telgraf çekilmişti.⁴⁸

Bölgeye sevk edilen askeri kuvvet ile eşkiya arasında meydana gelen silahlı çatışmalarda ölüm ve yaralanmalar da vukua gelebilmekteydi. 1916 yılında eşkiya takibine müfreze gönderilmişti. Takip neticesinde meşhur eşkiyadan Süleymaniyeli Kake Abdullah silahıyla birlikte yakalanmıştı. Öteden beri eşkiyalıkta meşhur Hemavend Aşireti'nin Sitebeser fırkasından Mahmut, Hüseyin ve Ahmet Fetah Kerim tarafından Kerküklü Maruf oğlu Seyyid ve arkadaşı silahla başlarından vurulmuştu. Müfrezenin takibi sonucunda Mahmut kısırağıyla, Ahmet yaralı bir şekilde Fetah Kerim ise sağ olarak yakalanmıştı. Eşkiyanın bir atı, bir kısırağı ve silahları da ele geçirilmişti.⁴⁹

3. Sürgün ve İskan

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı ağır cezalardan biri de sürgün idi. Zamanla niteliği değişerek uygulanan cezalardan biri olan sürgün, ilk dönemlerde köy ve şehir halkının aralarında yaşamasını istemedikleri, sabikalıları, fahişeleri ve çeşitli yaramaz kişileri bu topluluktan uzaklaştırmak

48 BOA., DH. MKT., 2616/79, (H. 01 Ramazan 1326 / M. 27 Eylül 1908).

49 BOA., DH. EUM.2Şb., 28/32., (H. 28 Zilkade 1334 / M. 26 Eylül 1916).

Osmanlı Devleti'nin Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

için uygulanmıştır. Bir devlet politikası olarak, yeni fetih edilen yerlerin iskan edilmesi içinde de sürgünden yararlanılmıştır. Son zamanlarda ise politik suçlar için sık kullanılan bir ceza olmuştur. Osmanlı arşiv belgelerinde, sürgün kelimesi yerine ikamete memur-ikamete mecbur, nefy, kalebent, icla, inha, nefy ü ırsal, sarfû tahvil, menfi gibi kelimeler kullanılmıştır. Ayrıca sürgün gidilen yer için “*menfa*”, sürgüne gönderilen kişi için “*menfi*” kelimeleri kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde sürgünler zaman bakımından süreli (muvakkat) ve süresiz (müebbet) olarak iki guruba ayrılmıştır. Osmanlı'da sürgün kavramının iki farklı anlamı vardı, birinci anlamı iskân ve yerleştirme, ikinci anlamı hukuki terim olarak bir ceza biçimi idi.⁵⁰ Söz konusu ceza zorunlu ikamet cezasıdır. Sürgün edilen kişi, sürgün bölgesinde serbestçe hareket edebilme, orada normal bir şekilde hayatını idame ettirme hakkına sahiptir. Sürgünün daha ağır bir ceza olan kalebent (kalede hapsedilme) cezasından en önemli farkı da budur. Osmanlı toplumunda göçebe aşiretler, yaylak ve kışlaklarına göç ettikleri zamanlarda yerleşik halka saldırıp, hayvanlarına ve ürünlerine verdikleri zararlar nedeni ile sürgün cezası ile cezalandırılmışlardır. Böylelikle eşkıyalık hareketlerinde bulunan göçebe aşiret eşkıyası bölgeden uzaklaştırılmış ve cezalandırılmış olunmaktaydı. Rodos, Girit, Sakız, Midilli, Kıbrıs, Bozcaada gibi Akdeniz adaları ile Trabzon ve Sinop benzeri bazı sahil bölgeleri sürgün yeri olarak tercih edilmekteydi.⁵¹

Osmanlı Devleti'nin eşkıyalık yapan aşiretlere karşı aldığı tedbirlerden biri de iskan idi. Yaşadıkları bölgede huzursuzluk çıkaran ve ahali tarafından istenmeyen bazı aşiretler, asayişin sağlanması, ticaret ve ziraatın devam edebilmesi için hükümet tarafından tedbir olarak uzak yerlere sürülüp orada iskana tabi tutulmuşlardır. İskan meselesi her zaman istenilen bir durum olmamıştır. Eşkîya aşiretler iskana mecbur tutulduklarında bu emre karşı gelip isyan ettikleri de olmuştur. Göçebe bir hayat süren bazı Kürt aşiretlerinin bir

50 Ayrıntılı bilgi için bkz. Çabuk, *a.g.t.*, s.339-340; Osman Köksal, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları”, *AÜ, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:19, s.283-284; Abdullah Acehan, “Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı: 1/5, 2008, s.13; Erim, s.81; Esra Yakut, “Osmanlı Hukukunda Bir Suç olarak Eşkîyalık ve Cezalandırılması”, *Kebikeç/33*, 2012, s. 28-29.

51 Çabuk, *a.g.t.*, s.340; Osman Köksal, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları”, s.288; Reşat Kasaba, *Bir Konargöçer İmparatorluk Osmanlıda Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar*, Çev: Ayla Ortaç, İstanbul 2012, s.144.

bölgede yerleşik hayata geçmeleri çok zor olmakta bu yüzden iskan edildikleri yerden çoğu zaman firar etmişlerdir. Firarilerin yakalanması eski yerlerine getirilmeleri ayrıca devleti meşgul eden bir sorun olmuştur. İskana tabi tutuldukları bölgelerde eşkıyalıklarına devam eden bazı aşiretlerse huzursuzluğa ve asayişsizliğe sebebiyet verdikleri için yerli ahali tarafından istenmemiş ve hükümete şikâyet edilmişlerdir. Hükümet, gelen şikâyetler üzerine eşkıya aşireti, eski yerlerine ya da farklı bölgelere göndermekteydi.

Musul Vilayetinde göçebe bir hayat süren bazı aşiretler birçok soruna neden olmaktadır. Göçebe aşiretler, yerleşik aşiretlerin köylerine saldırıp tarım ve ticareti engelleyerek ve yaylak-kışlakları için İran topraklarına geçerek devlete iktisadi ve siyasi açıdan zarar vermekteydiler. Osmanlı Devleti bu sorunlar yüzünden göçebe aşiretleri yerleşik hayata geçirip huduttan uzak bölgelere iskan etmeye çalışmıştır. İlaveten hükümet aşiretler için mektepler açarak ve aşiretten bazı kimselere memuriyet vererek onları devlete ve bölgeye bağlı kılmaya çalışmıştır.

Kerkük'te ıslahat yapması için vazifelendirilen Müşir İsmail Hakkı Paşa, 1887 senesinde Hemavend Aşireti'nin ıslahı için bazı tedbir ve uygulamalarda bulunmuştur. Bağdat'tan Musul'a kadar Irak bölgesindeki ahaliyi eşkıya hareketleri ile perişan eden Hemavendliler, yüz elli haneden terkip dört beş taifeden ibaret idi. Cahil ve vahşi mizaçlı olan bu aşiret kendi aralarında gasp ve cinayet suçları işledikleri gibi diğer bölge ahalisine de zarar vermekteydiler. Eşkılanın zulmünden dolayı İran hududuna yakın Süleymaniye sancağından altı yüz kadar köy ve Kerkük sancağının da bazı köyleri harap olup ahali vatanlarını terk edip başka yerlere ya da İran'a göç etme mecburiyetinde kalmışlardı. Göçle birlikte Süleymaniye'nin gelirinde de azalma olmuştu. Eşkılan ziraat ve ticaret gibi hiçbir geçim aracına meyil etmeyip idarelerini eşkıyalıktan sağlamaktaydılar. Ahali, yolcu, kervanlara ve postalara saldırdıklarında sevk edilen askerler ve bundan kaynaklanan masrafların haddi hesabı olmamıştı.⁵² Ayrıca dağda çayırdaki hayvanlarla yaşamaya alışkın olduklarından eşkıyanın yakalanması çok güç olmaktadır. Eşkılanın yakalanması için dağ geçitlerinde münasip noktalara asker yerleştirilmiş, atlılarla takibe alınan eşkıya, beş altı asker yaralanıp, şehit olmuşsa da neticede yakalanmışlardı. Eşkılanın içerisinde en az dört beş adam öldürmeyen yoktu. Tümü yakalanıp Musul'a sevk edilmişti. Eşkılanın elindeki silahları toplatıp, iskanları sağlanarak eğitilmeleri için mektep açıp içlerine de asayişin

52 Hut, *a.g.t.*, s.311.

Osmanlı Devleti'nin Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

temini için kafi miktarda askerin yerleştirilmesi uygun olacağını, düşünen İsmail Paşa, bu husustaki görüşlerini İstanbul'a bildirmiştir.⁵³ Hükümetin emri ile Hemavendlilerin yüz kırk dört hanesi Musul'a, otuz üç hanenin Mardin'e ve kırk hanenin de Hakkari'ye sevk edilip iskan edilmesine karar verilmişti. Musul ve Musul'a yakın yerlere Hemavend Aşireti'nin iskan edilmesinden hoşnut olmayan ve endişelenen Musul mahalle azaları, imamları ve muhtarları, aşiretin bu bölgelerde tekrar rahatlıkla eşkıyalığa başlayacağından bunların uzak yerlere iskanı daha uygun olacağına dair hükümete telgraf çekmişlerdi. Bâb-ı Âli meclisi bu isteği göz önünde bulundurarak, Hemavend Aşiretinden yüz hanenin Sivas'a, yirmi üç hanenin de Konya'ya, elli hanenin de Adana ve elli hanenin de Ankara vilayetlerine sevk ve iskanı daha uygun olacağına karar vermiştir.⁵⁴

1890 senesinde İsmail Hakkı Paşa tarafından sürgün edilen Hemavend eşkıyasından bazıları firar etmişti. Firariler başta mahalli idarecileri olmak üzere asker ve ahalide korkuya sebep olmuştu. Firarilerinin durumu ile ilgili birçok telgraf merkezi hükümete gönderilmişti. Kerkük Kumandanı Ethem Paşa'nın telgrafta belirttiğine göre, Hemavend atlılarından olup vaktiyle İzmir'e sevk edilen Aziz ile birkaç kişi buradan firar etmişti. Aziz, Surtaş bölgesinde yakalanmış olmasına rağmen diğerleri hala İran hududunda idi. Gerekliğinde takip için dört müfrezede taşrada bulunmaktaydı. Alınan tedbirlerle eşkıyanın yakalanacağı belirtilmişti. Seraskeriyenin vereceği izin ile Musul bölgesinde bulunan altı bölük askerin sevki ile Kerkük'te her tarafın asayişini temin edecek bir nokta oluşturulacağı önemle arz edilmişti. On ikinci ferik kumandanı Ethem Paşa'nın diğer bir telgrafına göre, Hemavend Aşiretinden üç dört adam beraberlerinde üç beş hane halkıyla Bingazi'den firar etmiş oldukları Bingazi Mutasarrıflığından bildirilmişti. Bunların tüm aileleriyle takım takım firar ederek akrabaları olan Şammar Aşireti içine iltica ettikleri anlaşılmışti. Çünkü hem Şammar Aşireti ile akraba olduklarından hem de eskiye dayanan bir hukukları olduğundan Hemavend firarilerini saklayıp İran hududuna kaçıracakları yakalanan birkaç kişiden öğrenilmişti. Bazı firarilerin hala yolda oldukları bazıların da Şammar Aşireti içerisinde saklandıkları anlaşıldığından gerekli tedbirlerin alınması elzem olmuştu. Firariler ile alakalı bir telgrafıda Musul Valisi göndermişti. Heme Mam Süleyman dahil sürgünde bulunanlar

53 *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, s.193-196.

54 *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, s.197-201; Çetinsaya, *a.g.m.*, s. 158; Hut, *a.g.t.*, s. 112.

aileleriyle beraber firar etmiş ve bunlardan yirmi bir kişi Çöl bölgesinde bulunan zaptiye yüzbaşısı tarafından tutuklanarak merkeze getirilmişti. Ayrıca İran topraklarında barınıp yollar açılınca Osmanlı topraklarına geri gelecekleri iyi bilinen Hemavendlerden bazıları Baziyan'a geldiklerinde müfrezeler ile karşılaşmışlardı. Çatışmada arkalarında iki ölü bırakarak Hemavendliler tekrar İran hududuna doğru kaçmıştı. Müfrezeler de onları takibe devam etmişti. Gerekli tedbirler alınmasına rağmen uygun görülen bazı kazalara bunların iskân edilmeleri şartıyla kabul edilmeleri zaruri görülmüş bu sebeple gerekli izin Bâb-ı Âli'den istenmiştir.⁵⁵

1890 senesinde sürgün yerlerinden firar eden Hemavendlilerin yakalanıp Musul ve Kerkük hapisanelerinde tevkif edildikleri Şehr-i Zor Mutasarrıflığından gelen mektuptan anlaşılmıştı. Elli iki nüfus olarak zikredilen bu firarilerin hapisanelerde kaldıkları müddette yine firar edip büyük bir rahatsızlık zuhur etme ihtimalleri olduğundan dolayı tevkif edilen firarileri ciddi bir muhafaza altında kafile kafile hapisaneden çıkarıp yekdiğeriyle görüşmeyecek şekilde Rumeli kıtasındaki Osmanlı vilayetlerinin uygun köylerine birer hane olarak yerleştirildikleri takdirde bir daha birleşip firar etmeleri mümkün olmayacağından gereğinin yapılması Bâb-ı Âli'den istirham edilmişti.⁵⁶

Sürgün edildikleri yerden firar eden eşkıyanın tekrar tevkif edilmesi için asker sevki, yakalanması ve tekrardan firar ettikleri yere gönderilmeleri hem zaman hem de para kaybına neden olmaktaydı. 1890 senesinde Trablusgarp'ta sürgünde bulunan Hemavend Aşireti'nden yüz elli dokuz kişi firar etmişti. Yunus ve Hızır, beraberindeki çoluk çocuk ile Trablusgarp'tan Mısır'a oradan da Suriye'ye firar etmişlerdi. Bunlar Hama Sancağına tabi Selimiye kazasında yakalanıp sancağın merkezinde tevkif edilmişlerdi. Suriye Vilayetinden hükümete gönderilen telgrafta, firarilerin mevcudu yüz elli dokuz kişi olduğundan dolayı kendilerine tahsis edilecek hapisane ve adamlar yetersiz ve masraflı olacağı bildirilmişti. Ayrıca burada tevkifleri de uygun olmayacağı düşünülmüş, bu yüzden bunların sürgün yerlerine iade edilmeleri lazım gelmekteydi. Sürgün yerlerine vapur ile nakillerinde gerekli masraflarının karşılanması için hükümetten izin istenmişti.⁵⁷ Hama Sancağında tutulan firari

55 BOA, Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratu (Y.PRK.UM), 16/78, (H. 20 Şaban 1307 / M. 11 Nisan 1890).

56 BOA., Y.E.E., 5/137 (H. 21 Ramazan 1307 / M. 11 Mayıs 1890).

57 BOA., DH. MKT., 1743/105., (H. 02 Zilhicce 1307 / M. 20 Temmuz 1890).

Osmanlı Devleti'nin Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

Hemavendliler, sürgün yerlerine iade edilmeleri için öncelikle Beyrut'a gönderilmişlerdi. Kasım ayında ise Bingazi polis Komiseri Hüseyin Akif ile Jandarma Mahmut Çavuş'un gözetiminde Bingazi'ye sevk edilmişlerdi.⁵⁸ Bingazi'den firari yakalanamayan bazı Hemavendlilerin de daha öncede olduğu gibi Şammar Aşireti ile birleşmesinden endişe duyulmuş, böyle bir birleşme asayiş açısından tehlike oluşturacağından engellenmesi gerektiği hükümete bildirilmişti. Bu nedenle Musul taraflarından Şammar bölgesine kuvvetli bir müfrezenin sevki gerekli görülmüştü. Bir ester süvari nizamiye taburunun (müfreze) oluşturulması için de katırların tedariki gerekli idi. Bu nedenle katırların kırk birinci alayın taburundan tedarik edilip taburun oluşturulması hususunda gerekli yerlere telgraf yazılmıştı.⁵⁹

Baziyan Kaymakamlığı, 1891 senesinde Süleymaniye Mutasarrıflığına gönderdiği yazıda, Bingazi'den firar edip Baziyan bölgesine gelen Hemavendlileri teslim olmaya zorlayarak civar köylerde yaşayan akrabalarıyla birleşmelerine engel olunduğunu ve bölgede tekrar asayişin sağlandığını belirtmiştir.⁶⁰

Sürgün cezası Hemavend Aşireti'ni eşkıyalıktan vazgeçirmemiş, sürüldükleri vilayetlerde de kaçakçılık ve eşkıyalık yapmaya devam etmişlerdir. Memleketlerinden sürülüp Adana'ya yerleştirilen Hemavend Aşireti efradından da yüz elli-iki yüz kişinin *martini* tüfekleriyle silahlanıp 1899 senesinde Adana'da eşkıyalığa, cinayet işlemeye ve tütün kaçakçılığına başladıkları öğrenilmişti. Devlete birçok külfet ve masraf çıkaran bu eşkıya aşiretin kaçakçılık yapmasına mani olmak icap ettiğinden gerekli tedbirlerin alınmasına ehemmiyet verilmesi istenmişti. Adana Vilayetine yazılan telgrafla icap edenin yapılması istenmiştir.⁶¹

Sürgün cezasına çarptırılan eşkıya, ailesiyle beraber toprağını, evini, eşyasını bırakıp sürgün yerine gitmeye mecbur bırakılmaktaydı. Bu gibi durumlardan istifade etmek isteyen yerli ahalden bazı kimseler ise boş kalan toprakları işgal etmekteydi. Topraklarının üstüne konulduğuna dair haber alan sürgündeki kişi ise topraklarını geri almak amacıyla sürgün yerinden firar

58 BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Maliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ML), 11/2 (H. 21 Rebiülevvel 1308 / M. 4 Kasım 1890).

59 BOA., DH.MKT., 1778/88 (H. 22 Rebiülevvel 1308 / M. 5 Kasım 1890).

60 BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH.), 4/45, (H. 10 Safer 1309 / M. 15 Eylül 1891).

61 BOA., DH. MKT., 2269/91 (H. 09 Recep 1317 / M. 4 Kasım 1899).

edebilmektedir. Böyle durumlarda yerel idareciler, herhangi bir soruna mahal vermeden olaya müdahale edip taraflar arasında sulh sağlamaya çalışmıştır. 1902 senesinde Adana da sürgünde olan Hemavendli Kake Abdullah'ın başına böyle bir olay gelmişti. Hemavend Aşireti'nden Kake Abdullah ve adamları sürgün bölgeleri olan Adana'dan firar edip bazı kişilerle birlikte eşkıyalığa başladıkları Musul Vilayeti İstinaf Müdür-ü Umumiyesinden bildirilmişti. Firariler hakkında gerekenin yapılması istenmesi üzerine yapılan araştırmada işin aslının farklı olduğu anlaşılmıştı. Hemavendli Kake Abdullah Bey Adana'ya gittikten sonra arazi ve emlakine el koyanlar bunları iade etmedikleri için Abdullah Bey, adamlarıyla Adana'dan firar edip eşkıyalığa başlamışlardı. Bu hale bir netice vermek üzere devlet yetkilileri tarafından merkez sancakta Hafid-i Şeyhi Maruf, kardeşi Seyyid Mustafa ve Baba Resulzade Seyyid Ahmet efendilere, Kake Abdullah'ın Surtaş ve Baziyan'daki emlak ve arazisine müdahale etmeyeceklerine dair taahhüt senedi verilmiş ve aralarındaki sorun giderilmişti. Olayın iyi bir netice ile hal olduğu, Süleymaniye Mutasarıflığından yetkili makamlara bildirilmiştir.⁶²

Osmanlı Devleti çeşitli suçlardan dolayı sürgün cezası verdiği suçluları, ikamet ettikleri yerlerden çok uzak bölgelere gönderirdi. Amaç sürgündekilerin eski yerlerine firar etmelerine mani olmaktı. Genellikle sürgün yeri olarak kara ile bağlantısı ancak deniz yolu ile sağlanan adalar tercih edilmekteydi. Hemavend Aşireti'nin sürgüne gönderildiği Rodos da böyle bir ada idi. Hemavend Aşireti'nden bazı haneler Rodos'a seneler önce sürgüne gönderilmişti. Sürgünde iyi hallerinden dolayı bazı aşiret efradı affedilmiş ve yurtlarına geri dönmelerine izin verilmişti. Geride kalanlar ise geçim sıkıntısından ve iklim şartlarından dolayı affedilen diğer aşiret efratları gibi affedilmek ya da geçimlerini sağlamaları için kâfi miktarda para verilmesini istemişlerdi.

1903 senesinde Rodos'ta on altı seneden beri sürgünde olan Hemavend Aşireti'nden kırk dört kişi hallerinin perişanlığını ve çaresizliklerini dile getirdikleri arzuhallerini Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti vasıtasıyla İstanbul'a göndermişlerdi. Arzuhallerden biri Piruze ve dört arkadaşı tarafından gönderilmişti. Arzuhallerinde kendilerinin de reisleri gibi affedilerek memleketlerine gönderilmeleri veya suyu havası iyi olan başka bir vilayete gönderilmeleri o da mümkün değilse hiç olmazsa perişanlıklarına binaen

62 BOA., DH.MKT., 555/12, (H. 01 Cemaziyelevvel 1320 / M. 6 Ağustos 1902).

Osmanlı Devleti'nin Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

yevmiyelerinin beş kuruş artırılması gibi taleplerde bulunmuşlardı.⁶³

Bir diğer arzuhal ise Hemavend Aşireti'nden Ayşe adındaki bir kadın tarafından hükümete gönderilmişti. Yaklaşık bir sene önce Hemavend Aşireti'nden olan bazı reislerle birlikte Ayşe'nin iki oğlu da affedilmiş ve memleketlerine gönderilmişti. Bunun üzerine Ayşe Hatun Rodos'ta bir oğlu ile birlikte sefalet içerisinde kaldığını ve diğerleri gibi kendisinin de affedilip memleketine gönderilmesini istirham etmiştir. Ancak yazdığı arzuhale cevap alamayınca Ayşe hatun tekrar başka bir arzuhal göndermiştir.⁶⁴ Aynı talepleri içeren birkaç arzuhal daha yetkili makamlara gönderilmişti. Hemavend Aşireti'nden Mehmet Emin, Rıza, Kerim Rıza, İsmail, Ahmet Süleyman ve Mehmet Abdurrahman isimli kişiler bir araya gelerek arzuhallerinde çok müşkül bir durumda olduklarını bu nedenle emsalleri gibi ya vatanlarına geri gönderilmeleri ya da yevmiyelerinde beş kuruşluk artış gibi taleplerde bulunmuşlardı.

Merkezi hükümete gönderilen arzuhaller üzerine mahalli idarecilerden taleplerin doğruluğu konusunda gerekli araştırmaların yapılması istenmiştir. Süleymaniye Mutasarrıfı tarafından yapılan araştırmalar neticesinde aslında eskiden Bazıyan kazasında ikamet eden bu kişilerin martini tüfeklerle silahlanıp civardaki ahaliye saldıрма, asayışı bozma, İran aşiretlerine saldıрма ve gaspta bulunma gibi suçlardan dolayı on altı yıl önce Rodos'a sürüldükleri anlaşılmıştı. Adana ve diğer sürgün yerlerinde bulunan Hemavendliler firar etmiş ve memleketlerine geri dönmüşlerdi. Geri dönen firariler daha sonra affa mazhar olmuş ve eski yerlerinde ikamet etmişlerdi. Sadece Rodos'ta Hemavend Aşireti'nden yedi aile toplamında kırk dört kişi kalmıştı. Bazılarının zevceleri öldüğünden ve kimsesiz, fakir kaldıklarından geri dönmek istemişlerdi. Musul Vilayetinden gelen cevapta çoğu kadın olan bu kişilerin memleketlerine geri dönmelerinde bir sakınca olmadığı belirtilmişti.⁶⁵

63 BOA., Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH. TMIK. M), 145/27, (H. 10 Rebiülevvel 1321 / M. 6 Haziran 1903).

64 "Huzur Sami-i Cenap Vilayetpenahi Devletlu Efendim Hazretleri

Cariyeleri sabi bir çocuğumla burada kimsesiz kaldım tahliyeyi saalim zımmında evvelce de taraf-ı celil-i devletlerinden Dahiliye Nezareti Celile'sine iŷar buyrulduğu halde henüz bir ... zuhur etmemiştir. Lütfen ... çocuğumla bir Jandarmanın terfiken Atina Vilayetine kadar ... olunmayı istirham eylerim ol babda emr-ü ferman hazret-i menleyül emründür. 26 Ağustos 1319 Rodos'ta mukim Hemavend Aşireti'nden Ayşe Takriri havi Dahiliye Nezareti Celilesine tahirrat" BOA., DH. TMIK. M., 145/27, (H. 10 Rebiülevvel 1321 / M. 6 Haziran 1903).

65 BOA., DH. TMIK. M., 145/27 (H. 10 Rebiülevvel 1321 / M. 6 Haziran 1903).

Sürgünde affa mazhar olup ikamet ettikleri bölgeye gönderilen bazı kişiler, çok geçmeden eşkıyalığa yeniden başlamış ve ahaliyi canından bezdirmişti. 1908 senesinde Hasan Bin Yasin adlı kişi ve Telafer nahiyesindeki ahali şikâyetlerini belirttikleri telgrafları hükümete göndermişlerdi. Şikâyetlere göre, Erzincan da sürgündeyken af edilen Hemavend eşkıyasından Jandarma Ester Süvari Binbaşısı Mahmut Hızır Ağa, yüz ester ile dolaşırken yolda tesadüf ettiği Telafer Nahiyesini sanki harpte kazanmış gibi bin beş yüz hanesini yağmalamış, ahaliyi yaralamış ve öldürmüş, ahalinin ırzlarını pâ-mâl etmişti. Hasan Bin Yasin, Kanun-i Esasiye'nin hükümlerine göre devletin onları koruması gerektiği lakin adaletin tesis edilmediğini dile getirmişti. Ayrıca eğer Mahmut Ağa'ya gerekli ceza verilmez ve adalet sağlanmazsa topraklarını terk edeceklerini belirtmişlerdi. Hükümet, Telafer nahiyesi namına Hasan Bin Yasin tarafından yazılan iki kıta telgrafnamede belirtilen şikâyetler üzerine Musul Vilayetinden ve Harbiye Nezaretinden bu hususta gerekenin yapılmasını istemiştir.⁶⁶ Hasan Bin Yasin iki telgraf daha çekmişti. Hemavend eşkıyası tarafından yağma edilen mallarının ve hayvanlarının hala kendilerine iade edilmediğini ve ilaveten valinin de kendisine zulmettiğine dair Dâhiliye Nezareti'ne telgrafla şikâyetinde bulunmuştu. Bunun üzerine hükümet şikâyetin derhal araştırılmasını ve neticenin bildirilmesini istemiştir.⁶⁷ Mahmut Hızır Ağa'nın bu ilk vukuatı değildi. Daha önceleri de aşiretlere zulmettiği ve haksız tevkiflerde bulunduğu dair hükümete şikâyet edilmişti. 1901 senesinde aşiret reisi Ali el-İsa, Jandarma Binbaşısı Hemavendli Mahmut Ağa'nın askeri rütbesinin verdiği güçle adamlarıyla birlikte aşiretine zulüm ettiği ve kendisinin de bir kabahati olmamasına rağmen bir bahane bulunarak hapis ettirildiğine dair Seraskere şikâyetinde bulunmuştu. Şikâyete binaen hükümet bu durumun araştırılmasını istemiştir.⁶⁸ Üç sene sonra Musul Vilayeti jandarma alayının dördüncü ester süvari taburu kumandanı olan Mahmut Ağa'nın yaptığı usulsüz hareketlerden dolayı firar edip eşkıyaya katılmasını diye Erzurum Jandarma alayının Erzincan taburuna misafir olarak ikamet ettirilmesi emri verilmişti. Musul Vilayetinden uzaklaştırılması uygun görülmüştü.⁶⁹ Mahmut Ağa ile ilgili şikâyetler üzerine bölgeden uzaklaştırılmasına rağmen vazifeden alınmamıştı. Birkaç sene sonrada af edilerek tekrar Musul Vilayetine gönderilmişti. Aslında

66 BOA., DH. MKT., 2673/73 (H. 09 Zilkade 1326 / M. 24 Kasım 1908).

67 BOA., DH. MKT., 2677/65, (H. 14 Zilkade 1326 / M. 8 Aralık 1908).

68 BOA., DH. MKT., 2512/90, (H. 05 Rebiülahir 1319 / M. 22 Temmuz 1901).

69 BOA., DH. TMIK. S., 54/40 (H. 15 Cemaziyelevvel 1322 / M. 28 Temmuz 1904).

Osmanlı Devleti'nin Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

devletin Mahmut Ağa'ya bu kadar müsamaha göstermesinin nedeni, kendi aşireti dahil olmak üzere bölgedeki aşiret eşkıyasının yakalanmasında kendisinden istifade edilmek istenmesi idi.

4. Af, Kefillik Müessesesi ve Görev Tevcihi İle Eşkîyalıktan Vazgeçirme

Osmanlı Devleti'nde eşkıyalığa karşı uygulanan tedbirlerden af, kefillik müessesesi ve görev tevcihi sık sık başvurulmuş uygulamalardan idi. Aşiret reisi aşiretinin her türlü hareketinden sorumlu tutularak onların kefil yapılmaktaydı. Bu tedbirler neticesinde şakilerden bazıları eşkıyalıktan vazgeçip devletin emri altına girmiştir.⁷⁰ Bir diğer tedbir olan görev tevcihinde ise aşiret reislerine, af edilen eşkıya reislerine ve aşiret mensuplarına resmi görevler verilerek bunlar devletin hizmetine alınmakta idi. Devlet tarafından aşiretlere, mutasarrıflık, yüzbaşılık, bölük başı ağalığı, tabur ağalığı ve zaptiye de nefer olma gibi görevler verilmekteydi.

İslahat müfettişi Müşir İsmail Paşa, Musul Vilayetinin ıslahı ve bölgede sükûneti sağlama adına Hemavend Aşireti ile ilgili çeşitli kararlar almış ve uygulama hususunda devletten bazı izinler istemişti. 1888 senesinde Hemavend reislerinden olan Hama Haydar herkesten evvel hükümete itaat etmiş ve eşkıyadan birkaç kişinin de itaat etmesine vesile olmuştu. İsmail Paşa mükâfat olarak Haydar ve ailesinin Edirne Vilayetine iskan edilmesini istemiştir. İlâveten geçimini sağlayabilmesi için kendisine uygun bir vazife verilmesini istemiştir.⁷¹

1891 senesinde Hemavendlilerin toplam altı kabile halkından birer kişinin daima kefil makamında Kerkük'te bulundurulması şartıyla Hemavendlilerin Bazıyan'a iskan edilmeleri kabul edilmişti. Kerkük'e gelmiş olan altı kişi ile köylerde iskan edilmiş ahalinin tohumluk ihtiyacı olacağından ve idareleri için gerekli olan tahminen yirmi yedi bin kuruşluk tutarındaki malların devlet tarafından karşılanmasına karar verilmişti. Ayrıca ikamete karar vermiş olan altı reise de bin kuruş maaş tahsis edilmesine ve bunlardan

70 Mehmet Karagöz; "17. Asrın Sonunda Filibe ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:16, Sayı:2, Elazığ 2006, s.398; Süleyman Demirci & Fehminaz Çabuk, "Celali Kürt Eşkîyası: Bayezid Sancağı ve Osmanlı-Rus-İran Sınır boylarında Celali Kürt Aşireti'nin Eşkîyalık Faaliyetleri (1857-1909)", *History Studies*, Volume 6 Issue 6, p. 71-97, December 2014, s.77.

71 BOA., DH. MKT., 1498/8, (H. 17 Recep 1305 / M. 30 Mart 1888).

Kerkük'e ikamette başarı gösteren aşiret reisi Reşit Haydar'ın Süleymaniye zaptiye bölük ağalığına, akrabası olan on altı kişinin de zaptiyeye alınmasına, Hemavendlilerin diğer fırka reislerinden olan Hüseyin Aziz Ağa'nın bölük ağalığına, Devletyar'ın da bölük ağası yardımcılığına tayini uygun görülmüştü.⁷²

Devletin, eşkıyalıktan vazgeçirmek için aldığı tedbir ve uygulamalara rağmen bazen istenilen sonuç elde edilememiştir. Nitekim Hemavend eşkıyasından bazıları verilen rütbe ve görevleri kabul etmeyip eşkıyalıklarına devam ettikleri görülmüştür. 1901 senesinde Aşiret fertleri arasında fesat çıkarması nedeniyle Hemavend Aşireti arasından def edilen Hüseyin ağa namındaki bir kişi Kerkük'de zaptiye yüzbaşılığına tayin edilmiş, fakat bu görevi kabul etmemiştir. Süleymaniye Sancağına tabi ve Kerkük'ün Şivan Aşireti⁷³'nin ikamet ettiği Muzaffer köyündeki ahali, Hüseyin Ağa'yı devlete şikâyet etmişti. Ahalinin şikâyetlerine göre Hüseyin Ağa onlara zulüm etmekte hatta onun bunun kızını cariye sıfatıyla satmaktaymış. Ayrıca o civarda yaşayan aşiretlerin arasında icra ettiği fesatlık neticesinde birçok vukuatın meydana geldiği dile getirilmişti. Hüseyin Ağa'nın o bölgeden çıkarılması istenmişti. Gelen şikâyetler üzerine Osmanlı Hükümeti Hüseyin Ağa hakkında gerekli tahkikatın yapılmasını istemiştir.⁷⁴ Tahkikat ve sonrasında alınan kararlar ilgili elimizde bir belge bulunmamaktadır.

Sonuç

Süleymaniye-Kerkük sancaklarında Sünni Müslüman Kürt aşiretleri, nüfusun en büyük kısmını oluşturmaktaydılar. Göçebe ve yarı göçebe bir yaşam sürdüren Kürt aşiretleri, Hemavend Aşireti başta olmak üzere bu iki sancağı asayiş bakımından yaşanmaz hale getirmişlerdi. Şeyh ailelerinden olan Talabani ve Berzenciler arasındaki güç mücadelesi, aşiretler arası kan davaları, İran hudut bölgesindeki kaçakçılık, aşiret eşkıyasının vukuatları her daim merkezi ve mahalli idarecilerin başını ağrıtmıştır.

Eşkıya olaylarından dolayı biçare düşen bölge ahali şikâyetlerini, toplu yâda bireysel olarak imzalı telgraflarla yerel idarecilere, yerel idarecilerde merkezi hükümete iletmekteydi. Osmanlı Devleti gelen şikâyetleri değerlendirir,

72 Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919), s.210-211.

73 Şivan Aşireti, 1800 haneli yerleşik bir aşiret idi. Adlarını kaldıkları bölgeden yani Şivan'dan almışlardı. Misafirperver ve şavaşçı bir aşiret idi. Sykes, *a.g.m.*, s. 458.

74 BOA., Dahiliye Nezareti Tesri Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH. TMIK), 100/12 (H. 07 Zilkade 1318 / M. 26 Şubat 1901).

Osmanlı Devleti'nin Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

Dâhiliye Nezareti, Harbiye Nezareti, Altıncı Orduyu Hümayun ve Musul Valiliği gibi yetkili makamlar aracılığıyla olayın tahkikatını yaptırdıktan sonra asker sevki ile eşkıyanın takip ve tedibi yapılmaktaydı. Musul bölgesinde eşkıyalığı ile nam salmış bir aşiret olan Hemavendlilerin yakalanmasında güçlük çekildiğinden diğer bölgelerden asker sevki yaptırıldığı gibi devlete itaat eden aşiretlerin atlı birliklerinden de yardım alınmakta idi. Mahalli idareciler eşkıyanın takip ve cezalandırılmasında beceriksizlik gösterdiğinde şikâyetler artmakta bu yüzden İstanbul Hükümeti olaya el koymakta ve İstanbul'dan büyük yetkilerle donattığı ıslahat müfettişleri ve memurları göndermekte idi. Yerel idarecilerden görevini suiistimal eden, rüşvet alan veya eşkıya ile birlikte hareket eden varsa derhal görevinden azledilirdi. Takip sırasında asker ile eşkıya arasında bazen meydana gelen çatışmalarda her iki taraftan da önemli sayıda kayıplar yaşanmakta idi. Sıkı takipler neticesinde bazen eşkıya kendisi pes edip affa mahzar olma ümidi ile hükümete teslim olabilmekteydi. Tevkif edilen eşkıya, İstinaf mahkemelerinde ya da Divan-ı Harp'te yargılanmakta ve suçları sabit görüldüğünde suçlarının ağırlığına göre kendilerine ceza verilmekteydi. Aşiret eşkıyasına genel olarak uygulanan cezalar; hapis, küreğe konulma, sürgün ve idam idi. Alınan tedbirler ve uygulanan cezalar neticesinde bölgede kısmı bir asayiş sağlansa da ömrü uzun olmamış, eşkıya iskana ve sürgüne tabi tutulduğu bölgeden firar etmiş ve eski bölgelerine dönüp tekrar eşkıyalığa devam etmiştir.

Devlet bölgede sadece güç ve baskı uygulayarak aşiretleri dizginlemeye çalışmamıştır. Daha esnek, faydalı ve çözümcü yaklaşımlarda da bulunmuştur. Bilhassa 19 yüzyılın sonlarında Rusya ve İngiltere'nin Musul bölgesine hakim olma isteklerinin artmasından dolayı devlet daha dikkatli davranmıştır. İlimli politikalar uygulayarak bölgedeki Kürt ve Arap aşiretleri yanına çekmeye çalışmıştır. Aşiret reisleri, Kadiri ve Nakşibendi şeyhleri İstanbul'a çağırılarak kendilerine hediyeler, nişaneler verilmiş ve çocuklarının eğitimleri için mektepler açtırılmıştır. Bazı Kürt aşiret reislerine de unvan, maaş ve maddi yardım verilmiş ve suçları affedilmiştir. Osmanlı, bu gibi pratik çözümlerle aşiretleri merkezi hükümete bağlamaya çalışılmıştır. Örneğin 1902 senesinde Musul'da aşiret anlaşmazlıklarından dolayı mahkum olanların hepsi affedilmişti. Devletin aşiretlere yönelik bu ilimli politikası Hemavend Aşireti örnekleminde de görüldüğü üzere istenilen neticeyi vermemiş, aksine aşiretlerin başına buyruk davranmasına ve şımarmasına yol açmıştır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âli Evrak Odası, (BEO.): 3518/263789 (H. 29 Safer 1327 / M. 22 Mart 1909); 3545 / 265808 (H. 19 Rebiülahir 1327 / 10 Mayıs 1909).

Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü, (DH. EUM.2.Şb): 28/32 (H. 28 Zilkade 1334 / M. 26 Eylül 1916).

Dahiliye Mektubi Kalemî, (DH.MKT.): 1743/105 (H. 02 Zilhicce 1307 / M. 20 Temmuz 1890); 1778/88 (H. 22 Rebiülevvel 1308 / M. 5 Kasım 1890); 1489/95 (H. 15 Cemaziyelahir 1305 / M. 28 Şubat 1888); 1490/57 (H. 16 Cemaziyelahir 1305 / M. 29 Şubat 1888); 1807/94 (H. 29 Cemaziyelahir 1308 / M. 9 Şubat 1891); 785/76 (H. 12 Şaban 1321/ M. 3 Kasım 1903); 1358/78 (H. 03 Zilkade 1303 / M. 3 Ağustos 1886); 1783/2 (H. 07 Rebiülahir 1308 / M. 20 Kasım 1890); 2618/3 (H. 03 Ramazan 1326 / M. 29 Eylül 1908); 2620/35 (H. 05 Ramazan 1326 /M. 1 Ekim 1908); 2695/83 (H. 05 Zilhicce 1326 / M. 29 Aralık 1908); 2624/40 (H. 10 Ramazan 1326 /M. 6 Ekim 1908); 2636/32 (H. 25 Ramazan 1326 / M. 21 Ekim 1908); 2807/49 (H. 18 Rebiülahir 1327 / M. 9 Mayıs 1909); 2816 /24 (H. 27 Rebiülahir 1327 / M. 18 Mayıs 1909); 2891/43 (H. 17 Recep 1327 / M. 4 Ağustos 1909); 2616/79 (H. 01 Ramazan 1326 / M. 27 Eylül 1908); 1498/8 (H. 17 Recep 1305 / M. 30 Mart 1888); 555/12 (H. 01 Cemaziyevvel 1320 / M. 6 Ağustos 1902); 2673/73 (H. 09 Zilkade 1326 / M. 24 Kasım 1908); 2269/91 (H. 09 Recep 1317 / M. 4 Kasım 1899).

Dahiliye Nezareti Tesri Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH. TMIK): 100/12 (H. 07 Zilkade 1318 / M. 26 Şubat 1901).

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH. TMIK. M): 145/27 (H. 10 Rebiülevvel 1321 / M. 6 Haziran 1903).

Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR.SYS.): 82/71 (H. 06 Rebiülevvel 1302 / M. 24 Aralık 1884).

Yıldız Sarayı Arşivi Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y..A...HUS.): 184/106 (H. 20 Muharrem 1303).

Yıldız Esas Evrakı (Y.E.E.): 5/137 (H. 21 Ramazan 1307 / M. 11 Mayıs 1890).

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH.): 4/45, (H. 10 Safer 1309 / M. 15 Eylül 1891).

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Maliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ML):

Osmanlı Devleti'nin Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

11/2 (H. 21 Rebiülevvel 1308 / M. 4 Kasım 1890).

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y. PRK. MYD.): 10/22 (H. 12 Recep 1308 / M. 21 Şubat 1891).

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratu (Y. PRK. UM.): 16/78, (H. 20 Şaban 1307 / M. 11 Nisan 1890); 18/14 (H.07 Muharrem 1308 / M. 23 Ağustos 1890); 20/23 (H. 17 Cemaziyelevvel 1308 / M. 29 Aralık 1890).

B. Araştırma Eserler:

ACEHAN, Abdullah, “Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/5, Fall 2008, pp.12-29.

ARMAĞAN, Latif, “Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler”, *Osmanlı*, (Editör: Kemal Çiçek ve Cem Oğuz), Cilt:4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 142–150.

BARDAKOĞLU, Ali, “Eşkya”, *DİA*, Cilt: 11, s. 463-466.

BRUÏNESSEN, Martin Van, *Ağa, Şeyh, Devlet*, Çev: Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

ÇABUK, Fehminaz, “II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-İran İlişkilerinde Kürt Aşiretleri Meselesi”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2013.

....., “Osmanlı-Rus-İran Hudut Boylarında Yaşayan Kürt Aşiretlerinin Bölgesel İlişkilere Etkisi (1850-1900)”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2017.

....., “Osmanlı-İran Hudut Boylarında Aşiret, Devlet ve Siyaset: Caf Kürt Aşireti ve Reisleri Asi Mahmut Paşa Meselesi”, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, Volume III/ Issue I- ISSAS Special Issue, ss.129-150.

ÇETİNSAYA, Gökhan, “II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset”, *Divan*, 1999/2, s.153-168.

DEMİRCİ, Süleyman & Fehminaz Çabuk, “Celâli Kürt Eşkya: Bayezid Sancağı ve Osmanlı-Rus-İran Sınır boylarında Celâli Kürt Aşireti'nin Eşkya Faaliyetleri (1857-1909)”, *History Studies*, Volume 6 Issue 6, p. 71-97, December 2014.

DEMİRCİ, Süleyman & Fehminaz Çabuk, “Hemavend Kürt Eşkya:

Hemavend Kürt Aşireti'nin Musul Vilayeti ve İran Topraklarındaki Eşkıyalık Faaliyetleri ve Sebep Oldukları Asayiş Problemlerine Dair Bir Değerlendirme (1863-1916)", *History Studies*, Volume 7 Issue 3, p. 39-59, Semptember 2015.

DEMİRCİ, Süleyman & Hasan Arslan, *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkıya, Devlet ve Siyaset*, Yalın kitap, İstanbul 2012.

DEMİRCİ, Süleyman & Hasan Arslan, "Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyâleti Örneği (1590–1750)", *Journal of History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, C. 4, Sayı 2 (Nisan 2012), s.73-103.

DİCKSON, Bertram, "Journey in Kurdistan", *The Geographical Journal*, Vol: 35.,No:4 (Apr. 1910), pp. 357-378.

DOĞAN, Cabir, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri Ve Statüleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 23, Mayıs 2011, s.31-43.

DOĞAN, Cabir, "II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerine Uygulanması", *Turkish Studies*, Volume 6/4 Fall 2011, p. 505-521.

EMECEN, Feridun M., "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat. Şehirli ve Köylüler", *Osmanlı* (Editör: Kemal Çiçek ve Cem Oğuz), Cilt 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 91-97.

ERDOĞAN, Emine, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde İktidar-İtaat İlişisine Dair Bir Araştırma: Amasya Örneği", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Mart 2006, Cilt:14 No:1.

ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1998.

HOBSBAWM, Eric, *Eşkıyalar*, Çev: Orhan Akalın-Necdet Hasgül, İstanbul 1997.

HUT, Davut, "Musul Vilayeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı (1864-1909)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2006.

IZADY, Mehrdad R., *Bir El Kitabı Kürtler*, Çev: Cemal Atila, Doz Yayınları, İstanbul 2011.

KASABA, Reşat, *Bir Konargöçer İmparatorluk Osmanlıda Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar*, Çev: Ayla Ortaç, İstanbul 2012.

KAYA, Kemal, "19. Yüzyılda Anadolu'da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar", *OTAM*, Sayı:19, Yıl: 2006, s. 239-255.

KODAMAN, Bayram, *II. Abdülhamid Devri Doğu Politikası*, Türk

Osmanlı Devleti'nin Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler:
Hemavend Aşireti Örneği (1880-1916)

Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 67, Seri: IV. Sayı: A. 21, Ankara 1987.

KÖKSAL, Osman, “Osmanlı Devleti'nin Son dönemlerinde Örfi İdare Uygulaması”, *Türkler*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 795-804.

.....; “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:19, s. 283-341.

MARUFOĞLU, Sinan, “19. Yüzyılda Irak Vilayetlerinde Toprak Düzeni, Tapu ve Mülkiyet Sorunları”, *Tarihin Peşinde*, Yıl:2013, Sayı:9, Sayfa:235-248.

NATALİ, Denise, *Kürtler ve Devlet, Irak, Türkiye ve İran'da Ulusal Kimliğin Gelişmesi*, Çev: İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, İstanbul 2009.

NİKİTİNE, Basil, *Kürtler*, Çev: E. Karahan, H. Akkuş ve N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2010.

Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul, Edit: Cengiz Eroğlu, Murat Babukçuoğlu & Orhan Özdi, ORSAM Yayınları, Ankara 2012.

ÖZ, Mehmet, “Modernleşme öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan Özel Sayısı, Ocak 2010, s.226-233.

ÖZER, Ahmet, *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar*, Elips Kitap Yayınları, Ankara 2003.

ÖZOĞLU, Hakan, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Çev: Nilay Özak, Gündoğan ve Azat Zana Gündoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.

SYKES, Mark, “The Kurdish Tribes of The Ottoman Empire”, *The Journal of The Royal Anthropological Institute of Great Britan and Ireland*, Vol: 38, (1908), s.451-486.

ŞAHİN, Gürsoy, “XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar'da Eşkıyalık Hareketleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. IV, ss. 75-88.

ŞAHİN, İlhan, “Göçebeler”, *Osmanlı*, (Editör: Kemal Çiçek ve Cem Oğuz), Cilt:4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 132-141.

YAKUT, Esra, “Osmanlı Hukukunda Bir Suç olarak Eşkıyalık ve Cezalandırılması”, *Kebikeç*/33, 2012, s.21-34.

YİĞİT, Yücel, “İngiltere'nin Musul Vilayetinde Kürt Devleti Projesi (1918-1919)”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış

Fehminaz abuk

Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2004.

ZEKİ BEG, Muhammed Emin, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Çev: Vahdettin İnce, Mehmet Dağ, Reşat Adak & Şükrü Arslan, Nubihar Yayınları, İstanbul 2012.